

זלקינד הורוביץ ועתונות המהפכה הצרפתית

עוזי אלידע

בעקבות כיבוש הבסטיליה, הוצפה צרפת בורם אדיר של דברי דפוס: ספרים, חוברות, כרזות, פמפלטים ובעיקר עתונים מסוגים שונים. התמוטטות המערכת הצנזוראליה ומנגנוני הפיקוח אפשרו, החל מיולי 1789, לכל המעוניין לכתוב, להדפיס ולהפיץ את רעיונותיו ללא הגבלה. סעיף 11 בהכרזת זכויות האדם, שפורסמה בסוף אוגוסט אותה שנה, נתן לגיטימציה חוקית למצב זה בהגדרו את חופש ההבעה כאחת מזכויות היסוד של הפרט. אם קודם למהפכה היה העתון כלי פסיבי שהסתפק בהצגת נקודת המבט של שליטי המשטר הישן, הרי שעתה הוא הפך לגורם עצמאי המביע בחופשיות את דעותיו ומשתתף באופן פעיל בעיצוב הסדר החברתי החדש.

בעקבות המהפך התקשורתי החלו גם יהודים להציג בפומבי את נקודת מבטם. החל מקיץ 1789 הופצו ברחבי צרפת פמפלטים החתומים על-ידי ראשי קהילות אלזס, לורין, בורדו ואויניון. הטכסטים נוסחו בצורת מכתבים שהופנו לאספה הלאומית ודרשו קבלת זכויות אזרח.¹ לצד גופים מאורגנים החלו להופיע גם תגובות של יהודים בודדים. הללו נהגו לפרסם את התייחסותם למהפכה כמכלול במסגרת מכתבים למערכת שפורסמו בעתונות המהפכה, בעיקר בזו הפריסאית.

עורכי העתונים פרסמו את המכתבים בלשונם ואף הציבו את חלקם בעמודיהם הראשיים. לחלק ניכר מאותם מכתבים היה אחראי אדם שחתם בשם "זלקינד הורוביץ, יהודי פולני". הורוביץ פרסם בעתוני פריס בין השנים 1789 ל-1801 למעלה ממאה מכתבים העוסקים במגוון רחב של נושאים.

במאמר זה ננסה לבחון באמצעות מכתביו של הורוביץ כיצד השתמשו היהודים בעתונות כדי להציג את נקודת מבטם על התהליך המהפכני.

מי אתה זלקינד הורוביץ?

המידע המצוי כיום בידינו על אודות זלקינד-הורוביץ (Zalkind-Hourwitz) הוא מועט ופרגמנטרי. חלקו שוען על מאמר שפרסם אודותיו מישל בר (בכש) בתחילת המאה ה-19.²

מהמאמר אנו למדים שהורוביץ נולד ב-1740 בלובלין. נראה שחי בעיר מולדתו למעלה מ-40 שנה ועסק בלימוד תורה. באותה תקופה התקרב לתנועת ההשכלה היהודית ואף למד בכוחות עצמו את הא-ב-ה-לטיני.

בתחילת שנות ה-80 עזב הורוביץ את עירו ופנה מערבה. נראה ששהה תקופת מה בברלין, שם התוודע למשה מנדלסון. הוא המשיך לצרפת וחי תקופות קצרות בקרב הקהילות היהודיות בשטרסבורג, ננסי ומץ. בערים אלה קיים מגע עם קבוצת משכילים מקומיים. לפריס הגיע כנראה בסביבות 1785 ונותר בה עד מותו. בצרפת ערב המהפכה חי כ-30 אלף יהודים. רובם התגוררו בערים ועיירות קטנות באלזס ולורין ועסק במסחר ומלאכה זעירים ובהלוואה בריבית. קהילות מזרח צרפת עדיין היו כפופות לחוקים דרקוניים שהגבילו את חופש פעילותם הכלכלית וחופש תנועתם של היהודים. לעומתם, התקיימה בדרום מערב צרפת, באיזור בורדו ובאיון קהילה ספרדית משגשגת. יהודי האיזור שמנו כ-3,000 איש עסקו בסחר בין לאומי ונהנו מפריבילגיות הדומות לאלו של הבורגנות הגבוהה הצרפתית. לקבוצת היהודים ה"מיוחסים" יש להוסיף את יהודי אויניון וקרפנטרס שמנו כמה מאות נפש.

בפריס עצמה, מצא הורוביץ קהילה יהודית זעירה שמנתה כ-500 נפש, חלקם ספרדים וחלקם אשכנזים. רבים מיהודי פריס (האשכנזים שביניהם) היו עניים מרודים ועסקו ברוכלות ואף היו מעורבים בפלילים. אולם ניתן למצוא בפריס גם יהודים מבוססים שעסקו בדפוס ובצורפות ואף יהודים עשירים מאוד שייצגו את סוחרי בורדו כלפי השלטונות בפריס.

בשנים הראשונות לשהותו בעיר עבד הורוביץ לפרנסתו כרוכל בכגרים משומשים. נראה שלא ראה חיל בעבודתו ונאלץ להיעזר בקופת הצדקה של הקהילה. על פי בר, הקדיש הורוביץ את מירב זמנו ללימוד. תוך זמן קצר השתלט על השפה הצרפתית ובילה את לילותיו בלימוד ספרות ההשכלה.

ב-1785 הכריזה האגודה המלכותית למדעים ואמנויות בעיד מץ על תחרות ספרותית בנושא "כיצד להפוך את יהודי צרפת למאושרים ומועילים יותר". שלוש שנים מאוחר יותר, בסוף אוגוסט 1788, הכריזה האגודה על חלוקת הפרס הראשון בין שלושה זוכים: האב גרגואר (Gregoire), המשפן טיירי (Thierry) והיהודי זלקינד הורוביץ. הורוביץ הגיש את חיבורו לשיפוט ב-1786 ונאלץ לתקנו מספר פעמים לפני שאושרה זכייתו. החיבור בתוספת הקדמה חדשה, יצא לאור במחצית השנייה של 1789, תחת הכותרת "התנצלות היהודים" ("Apologie Des Juifs").³

כבר בהקדמה לחיבור חלק הורוביץ על הגדרת נושא התחרות: "כיצד היו הצרפתים מרגישים אם האקדמיה של שטוקהולם היתה מכריזה על תחרות שנושאה: כיצד להפוך את הקתולים למאושרים ומועילים יותר?" היקשה. למרות התרסה זו, ניגש הורוביץ לענות בשיטתיות על שאלות האגודה.

טענת היסוד שלו היתה, שרק שילוב שלם של היהודים בחברה הצרפתית ישפר את מצבם ויעיל לשכניהם. שילוב זה יתאפשר רק אם הצרפתים מחד והיהודים מאידך ישנו את הרגלי מחשבתם, דפוסי

הבדלנות וההסתגרות שלה. לצורך כך יש לצמצם את סמכויות הרבנים וראשי העדה ולהגבילם לתחומי בית הכנסת בלבד. יש להקים בתי ספר בהם יוקנה לילדי היהודים חינוך כללי ולאסור במקביל את השימוש ביידיש כשפת לימוד, מסחר ותקשורת יום-יומית. במקביל יש למנוע מהיהודים לעסוק בספקולציות כספיות.

חיבורו של הורוביץ זכה להצלחה מיידית עוד קודם שיצא לאור, בעיקר בקרב האצולה והבורגנות הליברלית. הצלחה זו תורגמה לתמיכה פוליטית שאפשרה להורוביץ להיבחר במאי 1789 כספרן-מתרגם במחלקה לכתבי יד עבריים בספרייה המלכותית. הבחירה עצמה גרמה לטרונות בקרב ראשי הקהילה היהודית בפריס. אלו התייחסו להורוביץ, על רקע ביקורתו עליהם, בעוינות וניסו לשים מכשולים בדרכו. למרות עוינות זו התקבל החיבור בעניין רב על ידי עתוני פריס.

התייחסותם ואת מבנה מוסדותיהם החברתיים. על החברה הצרפתית לסגל ולשנות חוקים ומנהגים דתיים, פוליטיים וכלכליים המשמשים בסיס לדעה קדומה על היהודים. יש לבטל את התנאים שהפכו את היהודים לשונים ומעוררי שנאה. יש להעניק להם את זכות הקניין, את חופש התנועה והחופש לסחור ולעסוק במגוון רחב של מקצועות ללא הגבלה. וכן את הזכות להתגורר בכל מקום שיחפצו. המערכת הצרפתית נדרשת גם ליצור תנאים שיאפשרו ליהודים לחדור לכל מקצועות המלאכה ואף לחקלאות. כן קרא הורוביץ לשלב את היהודים בצבא, אולם לאפשר להם לא לשרת בשבת.

במקביל העלה הורוביץ סדרת דרישות מהקהילה היהודית. צריך להדגיש, שעיקר דבריו התייחסו לקהילה האשכנזית, שכן הספרדים נהנו כבר ממספר רב של פריבילגיות. על הקהילה האשכנזית לחסל את מגמת

N°. 3.

(9)

CHRONIQUE DE PARIS.

Liberté, Vérité, Impartialité.

Dimanche 3 JANVIER 1790. (SCIPION DUPLÉIX, mort à 92 ans, en 1661, de chagrin de ce que le chancelier SÉGUIER fit brûler en sa présence le manuscrit pour lequel il demandoit un privilege, & qui étoit une compilation sur les libertés de l'Eglise gallicane).

Le Prévôt de Paris, nommé HENRI CAPEREL, qui avoit fait pendre un homme innocent, mais pauvre, à la place d'un riche condamné à mort, fut attaché au même gibet, le 3 Janvier 889.

☉ Lever, 7 h. 51 m. Coucher, 4 h. 9 m. ☀ Lever, 7 h. 24 m. Coucher, 8 h. 46 m.

EXTRAIT.

APOLOGIE DES JUIFS, en réponse à la question: Est-il des moyens de rendre les Juifs plus heureux & plus utiles en France? Ouvrage couronné par la Société Royale des Arts & des Sciences de Metz; par M. GALKIND-HOURWITZ, Juif Polonois. A Paris, chez Gattey, Libraire, au Palais - Royal, n°. 14; Royez, quai des Augustins. Avec approbation & privilege du Roi & de la Société Royale de Metz. 1789. Prix, 36 sols: avec cette épigraphe:

Veniam pro laude peto. OVID.

CET ouvrage a partagé le prix proposé par l'Académie de Metz, avec M. Grégoire, curé d'Écabermenil, & M. Thierry, avocat à Nancy.

maniere violente, sont très-rare chez les juifs; qu'on ne peut leur reprocher que la friponnerie & l'usure; que ces vices encore ne sont pas communs à tous, & que d'ailleurs on n'en doit accuser que la barbarie de nos loix & l'injustice de nos préjugés; qu'il y a de l'inconscience à leur faire un crime d'une ressource coupable, il est vrai, mais dont nous leur faisons une nécessité; que repouffés de la société, exclus des professions honnêtes, accablés d'impôts, flétris par l'opinion, humiliés de continuelles avanies, privés pour les trois quarts de possessions & d'emplois, il n'est pas très-étonnant que plusieurs se procurent des ressources par des voies qui répugnent à la délicatesse; en un mot, qu'ils n'ont été vils que parce qu'on les a avilis, & que le moyen de les rendre à une vie honnête autant qu'utile à la société, c'est de leur rendre leur propre estime, en leur accordant le droit de citoyen, en leur permettant de se répandre dans la société, dont

בחברה הצרפתית מכיוון שאין הם מסוגלים לעסוק לא במלאכה ולא בחקלאות, ובוודאי לא בנושאי צבא. ב-4 במאי 1790 ענה לו הורוביץ מעל דפי ה"כרוניק דה פריס".

הורוביץ טען במכתבו, שמורי מסלף את התנ"ך בטענתו שהיהודים מעולם לא היו חקלאים, שהרי ידוע שחוקי משה מלאים בהתייחסויות לחקלאים ושדמויות מקראיות כגדעון, דוד ואלישע היו רועים וחקלאים. "אינך מכיר את דתך", נזף הורוביץ כמורי. "גם טענתך בעניין סובלנות דתך, בשקר יסודה." הורוביץ סיים בהזכירו למורי את מצוות ואהבת לדעך כמוך, והוסיף עליה את "מצוות" ואהבת את "מולדתך יותר מנכסידך" — רמז לתאוות הכצע של האב מורי.⁶

הוא לא היה היחיד שנחלץ להילחם מעל דפי העתון במשמיעי היהודים. בתחילת נובמבר 1790 פרסם העתונאי הוותיק לנגה (Languet) בעתונו ה-Annales Politiques מאמר, בו תקף את יהודי צרפת ויהודי ז'נווה העוסקים בספקולציות כספיות ופוגעים בעם הצרפתי.⁷ על כך ענה לו היהודי פורטדו הבכור (Furtado L'aine) תושב בורדו במכתב חריף.⁸ לזכותו של לנגה ייאמר, שפרסם בעתונו את מכתבו של פורטדו ואף הביע התנגדות פומבית על דבריו.

הורוביץ המשיך בהתקפתו על ארבי היהודים ובמיוחד על הסיעה הקלריקלית. במהלך 1791 החמירה התעמולה האנטישמית של סיעה זו. לאחר שהאספה הלאומית קיבלה בסוף דצמבר 1790 החלטה המחייבת את כמרי צרפת להישבע אמונים לחוקה, טענו מתנגדיה מימין שהאספה נמכרה ליהודים. בעתוני הימין באותה תקופה החלו להופיע תיאורים אפוקליפטיים המספרים כיצד משחלטים היהודים על נכסי הכמורה והופכים את כנסייתיה לכתי כנסת.⁹

הורוביץ הגיב על שמועות אלו בהתקפה חריפה על הכמורה הסרבנית. ב-10 בינואר 1791 התפרסם מכתב שלו בנושא ב"קוריר דה פריס" במכתב זה הציג את הכמורה כמקור כל הצרות וכגורם שהשקיע את העם הצרפתי בבערות. הכמרים הבטיחו לו חיי גן עדן מחד וגיהנום מצד שני מתוך מטרה להמשיך ולנצל. במכתב תמך המחבר בהתלהבות בהלאמת נכסי הכמורה תוך שהוא מזכיר לכמרים שהצרות הקדומה שללה נכסים מכל סוג שהוא.¹⁰

הורוביץ המשיך ותקף את הכמורה במכתב ל"כרוניק דה פריס" מ-11 בפברואר 1791. במכתב זה הוא טיפל בשמועות בדבר "הקשר היהודי" לעקור מצרפת את אופיה הקתולי ולהשליט בה משטר יהודי-פרוטסטנטי-אתאיסטי. הורוביץ הגדיר שמועות אלה כהבל מוחלט.¹¹

סטירה וסרקזם

הימין עצמו לא הסתפק רק בהפצת שמועות הפחדה אלא הוסיף עליהן התקפות סטיריות של היהודים ותומכיהם באסיפה.¹²

כתגובה עבר גם הורוביץ להשתמש בסטירה ובסרקזם. במכתב מ-12 באפריל 1791 שפירסם ב"קוריר דה פריס" פנה הורוביץ לבעלים שנשותיהן תומכות בכמרי הכנסיה הסרבנית. הוא טען שהנשים החסודות מקיימות בכנסיות מעשי זימה. לדבריו, דבים מחכירו כבר נהגו מהפקרות המינית בבתי הכנסיות.¹³

שאלת הזכויות של יהודי צרפת מצאה את פתרונה בימים האחרונים

"קוריר דה פריס" (Courier de Paris) פרסם כבר ב-13 לספטמבר 1789 מאמר ביקורת נלהב הכולל ציטוטים מן הספר. בין התומכים ניתן למצוא גם עתון ימני כמו "מרקור דה פרנס" (Mercure de France) שבגילונו מ-7 בנובמבר 1789 שיבחה והילל את המחבר.

הוצאת "התנגדות היהודים" אפשרה להורוביץ גישה חופשית לעתונות הפטריוטית, אולם הוא העדיף לפרסם בעתונים מסויימים: "ג'ורנל דה פריס" (Journal de Paris), "קוריר דה פריס", "כרוניק דה פריס" (Chronique de Paris), "פטריוט פראנסה" (Patriote Francais) ו"פוינט דה ז'ור" (Point de Jour). רובם של פרסומים אלו היו עתוני מידע יומיים שהופנו למעמד הבינוני הגבוה ותמכו בקו מהפכני מתון.

התקפה על הכמורה

בעיית השתלבותם של היהודים בסדר המהפכני החדש המשיכה לתפוס מקום מרכזי במכתבי הורוביץ לעתונות.

כבר במחצית אוקטובר 1789 פרסם הורוביץ הודעה בעתון "פוינט דה ז'ור" (Point de Jour) על החלטתו לתרום רבע ממשכורתו כמתנה פטריוטית לטובת הענין המהפכני. הודעה זו שנשאה את החתימה "זלקינד הורוביץ, יהודי פולני" זכתה להערכה בקרב עתוני פריס מאותה תקופה.⁴ הורוביץ האמין שיהודי צרפת עומדים לקבל בהקדם זכויות אזרח אקטיביות, אולם בריון שערכה האספה הלאומית בנושא זה בסוף דצמבר 1789 הוחלט ברוב קטן לדחות את ההצעה. בסוף ינואר 1790 התקיים דיון נוסף והפעם זכו יהודי בורדו, באיון ואוויניון להתקבל רשמית כאזרחים שווי זכויות. אולם שאלת יהודי אלזס, לוריין ופריס לא נפתרה.

הורוביץ הגיב בזעם על החלטתה התלקית של האספה. במכתב שפרסם ב-22 בפברואר 1790 ב"כרוניק דה פריס" טען, שהחלטה זו נוגדת את הצהרת זכויות האדם והאזרח: "כיצד יכולה האספה לקבל את מתנתם/תורמתם הכספית של היהודים לטובת המהפכה ולהתעלם מזכויותיהם? כיצד יכולים יהודים אלו להישבע אמונים לסדר המהפכני החדש שאליו אין הם יכולים להשתייך?" — התרעם.⁵ הוא העריך שהחלטת האסיפה תרע את מצב היהודים. העדר זכויות יגביר את הזלזול כלפיהם מצד ההמון הכפרי והעירוני שנאחו ליהודים מושרשת.

במהלך המכתב הופיעה נימה של איום. אם היהודים לא יקבלו זכויות אזרח יראו עצמם פטורים מנאמנות למהפכה ואף יפעלו נגדה. עם זאת, בסופו ניסה הורוביץ למתן מעט את זעמו וטען שידידותו ונאמנותו שלו לעניין המהפכני אינן מוטלות בספק.

המאבק הציבורי להענקת זכויות אזרח ליהודי אלזס, לוריין ופריס נמשך עד ספטמבר 1791. במהלכו נחלצו חלק מסקציות פריס בהנהגת המשפטן גודאר (Godard) למען היהודים ופרסמו מספר רב של מפתלים שביקשו לעורר את דעת הקהל הפריסאית. גם קהילות מזרח צרפת המשיכו במסע רחב של הסברה כתיבה. הורוביץ מצידו עבר בחודשים הבאים להתקפה ישירה על מתנגדי הזכויות ובראשם האב מורי (Maury), ראש סיעת הימין הקיצוני באספה. בתחילת מאי 1790 חזר מורי על טענתו שהיהודים הם נטע זר. לטענתו, לא ניתן יהיה לשלבם

לעימות חריף בין הורוביץ למפקדו. האחרון טען שהורוביץ פגע בדת הקתולית והאשימו באתאיזם. הורוביץ טען, שאלוהים היא ישות מופשטת ולפיכך אין להתיחס לצלמיו. למפקד התחוויר עתה שהורוביץ הוא יהודי והוא עבר לקלות וכינה את היהודים "רוצחי ישו". על כך השיב לו הורוביץ שדווקא צליבת ישו כיפרה בחלקה על החטא הקדמון, קרי שהיהודים עזרו במעשם להקל על חיי הנוצרים.¹⁴

סוג זה של התפלפלות, עליו סיפר הורוביץ בפירוט במכתביו, יכול להעיד על דרגת הביטחון העצמי אליה הגיע לאחר הפיכתו לאזרח לכל דבר, אולם באותה מידה מעידים דבריו על מידה מסוימת של חוסר טובלנות שהחל לפתח כלפי תומכי הכנסייה, שנדרפו יותר ויותר באותה תקופה על ידי הממשל הרפובליקני החדש.

נגד מלחמה ואלימות

הורוביץ גילה עניין רב בארגון הצבאי והמשטרה של צרפת המהפכנית. כבר ב-1 בדצמבר 1789 שלח מכתב ארוך ל"קוריר דה פריס", בו העלה הצעה מסובכת להפליא, שנושאה כיצד למנוע הדלפת סיסמאות המשמר הלאומית לאוייבי המהפכה.¹⁵ בתחתית רשימתו הוסיף עורך העתון גורסה (Gorsas), שהוא מביא את מכתבו של הורוביץ בראש עתונו, לא בשל יהדותו של הנ"ל אלא משום אופיה התועלתית של ההצעה לציבור. הורוביץ ניסה במכתב זה, כמו במכתבים אחרים שלו, להוכיח שהוא מביא תועלת לחברה הצרפתית. הטענה שהעלה בספרו, שהשתלבות היהודים בקרב האומה הצרפתית תהפכם למועילים, קיבלה אפוא גושפוקה במכתביו.

באפריל 1792 נכנסה צרפת למלחמה נגד אוסטריה ופרוסיה. בחודשים מאי-יוני ספג הצבא המהפכני מכות קשות והאספה הלאומית עמדה להכריז על מצב חירום. ב-12 ביוני 1792 שלח הורוביץ מכתב ל"קוריר דה פריס", בו הציע דרכים חדשות להגנה על המולדת ולהעלאת המורל.

הורוביץ סבר, שיש לרענן דרך קבע את היחידות הלוחמות בחזית. הוא הציע לשלוח כל שלושה או ארבעה ימים יחידות פריסאיות ולהחליפן בחיילים מהפרובינציה. כך יוכלו האחרונים לשהות כמה ימים בבירה, לעקוב אחרי דיוני האספה הלאומית ולשמש לעת מצוא ככח מגן לבירה. התחלופה המהירה תאפשר על פי הורוביץ להכשיר מספר רב של אנשים למלחמה (בלא לכזבו זמן על אימונים בעורף), תוך קיום מערכת הגנה כפולה בחזית וסביב הבירה. החילופים המתמידים יחזקו גם את האינטגרציה בקרב הצבא המהפכני ויובילו לשיתוף פעולה בין אנשי פריס לאנשי הפרובינציות.¹⁶

כבר מראשית המלחמה התעקש הורוביץ להדגיש את נאמנותו לאומה, כיהודי. במכתב מ-11 במאי 1792 ב"פטריוט", הכריז על תרומה של 50 אסיגנטים לטובת המאמץ המלחמתי.¹⁷ נציין שבאותה עת התרבר מכתבי יהודים בעתונות, שהודיעו על מחות דומות. בין המעלים תרומה בלטו ראשי קהילות אלזס, לורייין, בורדו ואוויניין. העתונות המהפכנית דיווחה בהרחבה על צעד זה ושיבתה אותו.¹⁸

במכתבו הנ"ל טען הורוביץ שאין מדובר במלחמה של צרפתים נגד אוסטרים או פרוסים אלא במאבק קוסמי בין העמים המדוכאים המונהגים

לקיומה של האספה המכוננת. ב-27 בספטמבר 1791 החליטה זו ברוב קולות על הענקת זכויות אזרח ליהודי אלזס, לורייין ופריס. עתה, לאחר שהפך לאזרח לכל דבר, עסק הורוביץ במכתביו במידת השתלבות היהודים ובמוסדות המהפכניים. משהו על מידת השתלבות היהודים במשמר הלאומי הפריסאי ניתן ללמוד ממכתבו שהופיע ב-19 בנובמבר 1792 ב"כרוניק דה פריס".

הורוביץ שהתנדב באותה עת למשמר הלאומי, סיפר על תקנה המחייבת את חיילי המשמר להודקף לעמדת היכון ולהרכין ראש, כל אימת שתהלוכה דתית הנושאת תמונת ישו עוברת ברחוב. באחד הימים, כשעמד בעמדת שמירה, עברה תהלוכה כזו ברחוב, אולם הוא לא טרח להעיר את תשומת ליבם של יתר חיילי המשמר. הדבר עורר את זעמו של אחד החיילים שהתלונן על הורוביץ בפני מפקד המחלקה. הדבר הוביל

מכתבו של "זלקינד הורוביץ, יהודי פולני", העוסק בסיסמאות המשמר הלאומי

(265)

Le Courrier

DE
Paris dans les Provinces,
ET
Des Provinces à Paris.
N°. XVIII.
Par M. GORSAS, Citoyen de Paris.

Virus acquirit cundo.

Mercredi 1er Décembre 1789.

Les personnes dont les Abonnemens sont finis dans le courant du mois, ou finissent du premier au 5 Décembre, & qui ont intention de continuer, sont priées, en renouvelant, de se mettre à la date des mois.

ZALKIND HOURWITZ, Juif Polonois, à l'Auteur du Courrier: SALUT.

Vous savez, M., que Diogene, voyant un jour tous les Corinthiens fort occupés, s'avifa, pour ne pas rester seul oisif, de rouler son tonneau.....

Vous savez, M., que la Capitale est dans
Tome VI. S

במכתבו תמך הורוביץ בדרישה להרשיע את המלך. אין הוא מבין מדוע משפט זה גורם למבוכה בקרב חוגים מסויימים. הוא שלל את תירוצי ההגנה של המלך אחד לאחר. טענתו לחסינות כלל אינה חופסת, מכיוון שנשבע בסוף 1791 אמונים לחוקה ולאומה. לפיכך יש לשופטו ביחס למעשיו רק מרגע שהתחייב בשבועה (קרי, ביחס למעשיו בין תחילת אוקטובר 1791 לתחילת אוגוסט 1792).

לטענת הורוביץ יש לנהוג במלך כרוצח לכל דבר, שכן הוא אחראי לפרוץ המלחמה באפריל 1792. מעשי החתרנות שלו הפכו את לואי ה-16, אליבא דהורוביץ, לא רק לאחראי למותם של חיילים צרפתים, אלא גם להרג חיילים אוסטרים, גרמנים, שווייצרים ואף מהגרים צרפתים שחיייהם היו נחשכים.

הורוביץ המשיך לראות את עמי אירופה, כולל אלו הנלחמים בצרפת, כידידים שהוטעו והוסתו בודון על ידי המלכים והאריסטוקרטים. לפיכך, סיים, יש להרשיע את המלך, שאם לא כן תוטל אשמת ההרג על האומה הצרפתית כולה.²⁰

בתחילת ינואר 1793 התחזקה המגמה באספה להטיל על המלך עונש מוות. מגמה זו הביאה את הורוביץ במבוכה. ב-4 בינואר 1793 פרסם את תגובתו לנושא ב"קורייר דה פריס". הוא פתח בציטוט ידיעה כאילו מלך אנגליה ג'ורג' ה-3 סירב להתערב לטובתו של לואי ה-16, בטענה שזה למטה מכבודו להתחנן לפני האספה הלאומית הצרפתית. הורוביץ זעם על דברים אלו. בהמשך למכתבו מנובמבר 1792, כינה את מלכי אירופה "תליינים". לדבריו, מלך אנגליה אויש לחלוטין לגורל עמיתו הצרפתי. למעשה, הוא וחבריו המלכים מעוניינים במותו של המלך הצרפתי, כדי לקדם את אינטרסיהם הפוליטיים והכלכליים. הפיכתו של מלך צרפת לקדוש מעונה תכפיש את שם צרפת בעולם ותקומם כנגדה את כל עמי אירופה. כך יקל על מלכי אירופה להמשיך ולנהל מלחמת חורמה כנגד הסדר המהפכני ולגרום למותם של אלפי חפים מפשע. טענה זו הובילה את הורוביץ למסקנה, שיש להימנע מפסיקת דין מוות ללואי ה-16. על ממשלת צרפת להכריז שהיא נכונה לחון את המלך ואף לשולחו לחופשי, אולם זאת רק לאחר שימולאו התנאים הבאים:

- תוכרו שביתת נשק לשלושה חודשים, במהלכה יחליטו תושבי ברבנט, ליאז', מיינץ וניס (הנמצאים בשליטת צבא צרפת), באיזה ממשל הם מעוניינים. כדי שהחלטתם תהיה ריבונית, יתקבלו ההחלטות במועצות נבחרות של תושבי האזורים הנ"ל בלא נוכחות חיל משמר צרפתי או אחר.
- לאחר קבלת החלטה על ידי תושבי האזורים הנ"ל ייחתם הסכם שלום. הצרפתים ייסוגו מהשטחים שתושביהם יסרבו להתאחד עם צרפת. יערך פירוק נשק כולל, מחסני הנשק בגרמניה ירוקנו והכוחות השונים יחזרו לקרקטיניהם.
- לאחר ביצוע שלבים א' וב'. יוכלו לואי ה-16 ומשפחתו מתוך לגבולות הרפובליקה הצרפתית. בעקבות מעשה זה יכריזו מלכי פרוסיה ואוסטריה על ביטול כל כוונה התקפית כנגד צרפת.

בסיום מכתבו הזהיר הורוביץ, שאם הצעתו לא תתקבל והמלך יוצא להורג, תמצא עצמה צרפת מנודה על ידי עמי אירופה ויחזק כוחו של

על ידי צרפת לבין המלכים והאריסטוקרטיה המדכאת המכוניים בפי הורוביץ "דספוטים" ו"מחסלי עמים".

הורוביץ בטח בניצחון צרפת וסיים בהבעת תקווה שתהיה זו המלחמה האחרונה באירופה. סימו של מכתב זה מרמז על מגמה חוזרת ונשנית בדבריו: למרות הבעת המיכה במלחמה, הוא התנגד לשימוש באלימות כפתרון סכסוכים והעדיף את דרך הפשרה. מגמה אנטי מיליטריסטית זו מופיעה כבר במכתבו ל"קורייר דה פריס" מ-17 באוגוסט 1790. המכתב עסק בריבוי מעשי הדו קרב שהתפשטו באותם ימים בפרס ובהם היו מעורבים גם מספר חברי האספה הלאומית.

הורוביץ תמך בדרישת יידו האב גרגואר לאסור על מעשי הדו קרב. אין הוא מבין מדוע הנכונות לסלוח של מעשה העלבה נתפסת כאקט של תולשה בעוד שהשתתפות באקט של רצח בדם קר נתפסת כגבורה. הורוביץ גם הזכיר לקוראים, שהנטייה לפתור בעיות כבוד בדרך האלימות אפיינה את האצולה. ביטול התארים והפריווילגיות בסוף 1789 חייב גם את ביטול המנהג האריסטוקרטי הזה. מכאן באה דרישתו שהאספה תאסור דו קרב ותעניש את המשתתף בביטול זכויותיו כאזרח פעיל. במקרה ודרישתו לא תענה, הציע הורוביץ כדרישה חלופית, שהאספה תוציא צו המגן על כבודם של המסרבים להשתתף בדו קרב. את מכתבו סיים באנקדוטה: שניים משכניו הסתכסכו ביניהם והחליטו על דו קרב כמוצא של כבוד. הורוביץ התערב והציע שהם לא יילחמו זה בזה כחבר אלא באקדה. "מכיוון שאתם קלעים מעולים, טען באוזניהם, "עליכם לירות זה בזה ממרחק של 1,000 רגל." לדבריו גרמה הצעתו לצחוק כללי והניצים התפייסו.²¹

הסתניגותו של הורוביץ מאלימות ודרישתו לראות במלחמה אמצעי הכרחי האמור להוביל לשלום עולמי היתה בבחינת קול קורא במדבר. הכרזת המלחמה באפריל 1792 הובילה לשנים ארוכות של שפיכות דמים שבהן היתה מעורבת אירופה כולה, תקופה שתבוא לסיומה רק לאחר נפילת נפוליאון ב-1815.

מה לעשות עם המלך?

ב-10 באוגוסט 1792 נפלה המלוכה. במהלך אותו יום השתלט ההמון על ארמון הטילרי, מקום מושבם של המלך ומשפחתו. זה האחרון מצא מקלט זמני בבניין האספה ונשלח כעבור זמן קצר למאסר. צרפת הפכה לרפובליקה. בוטלה האבחנה בין אזרחים אקטיביים לפסיביים ונבחרה אספה לאומית חדשה (הקוננוט) שוועדותיה החלו לנהל עתה במישרין את המלחמה נגד האוייב האוסטרי והפרוסי. במהלך הבדיקה בארמון המלך, התגלתה כספת ובה תומר מפליל רב שהוכיח בברור שלואי ה-16 קיים קשר הדוק עם כוחות האנטי-מהפכה, מתוך מטרה לשים קץ לסדר המהפכני החדש.

על רקע זה החל בתחילת דצמבר 1792 משפטו של המלך שהואשם בבגידה באומה, והוא נשפט בפני האספה הלאומית החדשה שהשתכנה דרך קבע באחד מאגפי ארמון המלך לשעבר. בצרפת התפתח ויכוח ציבורי סביב שתי שאלות: האם המלך אחראי למעשיו ואם כן, כיצד להענישו. הורוביץ התערב בוויכוח זה כבר ערב תחילת המשפט. ב-27 בנובמבר 1792 פרסם מכתב בנדון ב"קורייר דה פריס".

עני מרוד

המידע על הורוביץ בשנים הבאות מצומצם למדי. נראה שהצליח בדרך כלשהי לעבור בשלום את תקופת הטירור (1793-1794). בשנים הבאות הסתגר בדלת אמותיו ועסק בעיקר בכתיבה. מכתביו המשיכו להופיע בין 1795 ל-1801 ברכים מעתוני פריס בעיקר ב"ג'ורנל דה פריס". במכתבים אלו המשיך להעלות הצעות לתועלת הציבור, כולל פיתוח מכוונות מסוגים שונים לשיפור חיי היום-יום. אחת מהצעותיו המעניינות היתה לתת שמות חדשים לרחובות פריס. הדבר יאפשר לשלטונות להשתמש בשמות הרחובות ככלי לחינוך ההמון הפריסאי בנושאי היסטוריה, גיאוגרפיה ופילוסופיה.²²

נראה שבשנים האחרונות לחייו, הדרדר מצבו הכלכלי לשפל המדרגה. הוא חי בצמצום בחדר קטן וטחוב ללא חימום והסתובב ברחובות פריס בכלייה סחכות. ב-1799 הגיש את מועמדותו לתפקיד פרופסור לעברית בקולג' דה פריס אולם נדחה. ב-1806 הועלתה הצעה במועצה שהורכבה להכנת הסנהדרין היהודי, לצרף את הורוביץ לשורותיה, אולם גם הפעם הוא נדחה. לדברי בר, מחבר המאמר על הורוביץ, הדבר היה "בשל הופעתו החיצונית הבלתי מכובדת של האיש". העוני המרוד בו חי הורוביץ, גרם לבושה לעמיתיו היהודים, שחלקם תיעב אותו גם בשל ביקורתו הבוטה נגד מוסדות הקהילה היהודית.

בתחילת המאה ה-19 פרסם הורוביץ שלושה ספרים העוסקים בהיסטוריה של השפות ובדרכים לשיפור דרכי ההבעה בכתב ובעל פה של השפה הצרפתית.²³ הוא נפטר בגיל 72, בחורף 1812 בחדרו בפריס. על פי בר נכתו רבים בהלווייתו ואחד מראשי הקהילה אף נשא דברים לזכרו. רק לאחר מותו, נזכרו יהודי פריס לכבד את זכרו של מהגר פולני זה, שהתעקש כל תקופת שהותו בפריס לפעול באופן עצמאי, במנותק ממוסדות הקהילה ושהיטיב יותר מכל אדם אחר להביא את העניין היהודי לתודעת הציבור הצרפתי בשנים הסוערות של המהפכה הצרפתית ואחריה.²⁴

1. חלקה ממפלטי הקהילות היהודיות הודפסו מחדש ב-1968. ראה: "La Révolution Française et L'émancipation des Juifs Paris, E.D.H.I.S, 1968. Vol 5-8".
 2. M. Berr, Zalkind Hourwitz", in Michaud, "Biographie Universelle", Paris, 1828. L. Kahn. "Les Juifs de Paris Pendant La Revolution" Paris, 1898, 130-150.
 3. F. Malino "Zalkind Hourwitz, juif Polonais" "in 18^{em} siècle" (1981), A. 79-89.
 4. Grégoire, "Essai sur la Regeneration Physiqns, Morale et politique des Juifs". Paris, 1789.
 5. Thiery. "Dissertation sur cette question? Est-Il Des moyens de rendre Les Juifs Plus Heureux et plus Utiles en France", Paris, 1788.
 6. Zalkind Hourwitz. "Apologie des Juifs", Paris, 1789.
- שלוש היצירות הודפסו מחדש על ידי הוצאת E.D.H.I.S בפריס, ב-1968.
4. "Point de Jour" 10.10.89
 5. "Chronique de Paris", 22.2.1790.
 6. Ibid 4.5.1790.

ממשל העריצים האריסטוקרטי.²¹

ניסיונו זה של הורוביץ להשפיע באמצעות העתון על קבלת החלטה נבונה ומתונה, נכשל. מספר ימים לאחר פרסום המכתב החליטה האספה להטיל על המלך גזר דין מוות, והוא הוצא להורג ב-21 בינואר 1793 ברוב עם בכיכר המהפכה (כיצור הקונקורד של היום). ההוצאה להורג החריפה כצפוי את העימות בין צרפת לעמי אירופה וכבר בחודש מרס הצטרפה אנגליה רשמית למלחמה.

הורוביץ עצמו נפגע אישית משפע התבטאויותיו בעתונות. עמדותיו בשאלת המלחמה ומשפטו של המלך לא תאמו לא את עמדת היעקובינים שדרשו להמנע מעימות כלל אירופי (אולם תמכו בהוצאה להורג של המלך) ולא את עמדת הדיורנדינים, שתמכו במלחמה אולם התנגדו להמתת המלך. נראה שזמן קצר לאחר פרסום מכתבו מינואר 1793 פוטר הורביץ ממשרתו בספריה המלכותית.

56

de nouvelles dont il n'aura plus à se plaindre, d'après cet axiome de notre chapitre : Ne jettons jamais un os à un chien qui a besoin de mordre.

Zalkind Hourwitz, à A. J. Gorfes, sur Louis XVI.

« Le roi d'Angleterre, tout en s'appuyant sur le sort de Louis Capet, n'eut de faire aucune démarche en sa faveur auprès de la Convention nationale, sous le prétexte indécent que la dignité ne lui permet point d'envoyer un ambassadeur aux Français. — La vérité est que Georges III, ainsi que tous les bourreaux couronnés, n'ont pas plus de pitié de leur ci-devant frere, que des milliers d'innocens qu'ils forcent à s'entr'égorger pour leurs querelles personnelles; que leur prétendue compassion pour lui n'est qu'une hypocrisie, tandis qu'ils desirent ardemment la mort pour calomnier les Français; les traiter de parricides, & les rendre odieux à leurs peuples superstitieux, qu'ils ont accoutumés à croire que les rois sont effectivement établis par la grace de Dieu pour tourmenter les hommes. — Pour déjouer leurs complots, prenons-les au mot, & accordons leur la vie & la liberté de Louis Capet aux conditions suivantes: — 1° On fera un armistice pour 3 mois, durant lequel, les Brabançons, les Liégeois, les Mayençois & les Niçards choisiront telle forme de gouvernement qu'ils jugeront à propos; & pour que leurs choix soient absolument libres & exempts de toute influence étrangere, leurs assemblées se tiendront dans des villes où il n'y aura ni garnison française ni autre.

2°. Lorsque tous les peuples auront fait leur choix respectif, la paix sera signée, les Français quitteront les pays dont les habitans ne se feront point déclarés pour leur réunion à la France: on défarmera de part & d'autre; on videra les magasins formés en Allemagne, & les troupes rentreront dans leurs garnisons ordinaires.

3°. Après l'exécution de tous ces articles, on conduira Louis-Capet & sa famille, hors du territoire de la République. L'empereur & le roi de Prusse oferont d'autant moins rejeter ces conditions, qu'ils ont déclaré dans leur manifeste qu'ils ne prétendent point démembrement la France, & qu'ils ne nous font la guerre que pour les intérêts de Louis XVI. Il leur sera donc impossible de refuser à faire quelque léger sacrifice pour lui sauver la vie, à moins de se déshonorer aux yeux de l'univers. »

מכתבו של הורוביץ ב"קווייר דה פריס", בו התנגד להוצאתו להורג של המלך לואי ה-16

18. על תרומות כספיות של יהודים למאמץ המלחמתי ראה לדוגמה:
 "Courier de Paris", 15.5.1792.
 "Mercure Universel" 11.10.1792.
19. "Courier de Paris," 17.8.1790.
 20. Ibid, 27.11.1790.
 21. Ibid, 4.1.1793.
22. על מכתבו של הורוביץ בעניין תוכנית שינוי שמות רחובות ראה:
 "Journal De Paris" no 4 Pluoise An 7 (23.1.1799).
- ראה גם מכתב של הורוביץ המתייחס לבתי התמחוי בפריס ועל דרישתו
 להרחבתם ולשיפור המזון בהם: Ibid, 12 Brunaire, An 9 (3.11.1800).
23. "Polygraphie", Paris, 1801.
 "Origins des Langues", Paris, 1808.
 "Locographie", Paris, 1811.
24. כל העתונים המצוטטים במאמר זה נבחנו בספרייה הלאומית בפריס. פרטים
 מדוייקים יותר של העתונים ניתן למצוא ב: A. Martin et G. Walter,
 "Catalogue de L'histoire de la Revolution Francaise", Paris 1843.
7. "Annales Politiques et Litteroires"
 n° 141 de 11/1790
 et n° 150 de 12/1790
 "Courier de Paris" 10.1.1790. 8.
9. O. Elyada. "La Presse : כיום היהודים כיום ראה: Parisienne de la droite et la question juive sous la Revolution
 Farançoise" in B. Blumenikrantz (ed.),
 "Juifs en France au 18^{em} Siècle", Paris, 1989.
10. "Courier de Paris", 10.1.1791.
 11. "Chronique de Paris", 11.2.1791.
 12. O. Elyada, op. cit.
 13. "Courier de Paris", 12.4.1791.
 14. "Chronique de Paris", 19.11.1792.
 15. "Courier de Paris", 1.12.1789.
 16. Ibid 12.6.1792.
 17. "Le Patriote François 11.5.1792.